

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Bree, J.T.L.M. van

Citation

Bree, J. T. L. M. van. (2015, June 24). *De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957*. Uitgeverij Conserve, Schoorl. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/33647> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Bree, Han van

Title: De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

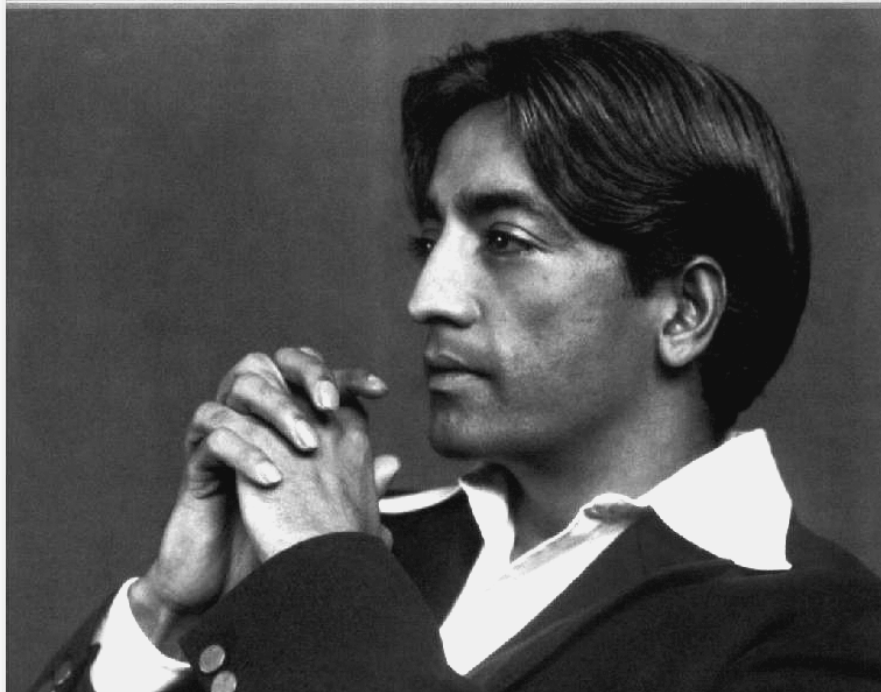
Issue Date: 2015-06-24

J. Krishnamurti

The First and Last Freedom

Foreword by Aldous Huxley

"One of the greatest thinkers of the age."—His Holiness the Dalai Lama

Bij vrijwel alle voorbereiders van en deelnemers aan de Oude Loo-conferenties stonden wel een of meerdere werken van Krishnamurti in de boekenkast. De hoop dat hij ook op het Oude Loo zou komen spreken, bleek ijdel.

De afzeggingen: Krishnamurti en vele anderen

Nadat alles gecheckt was, konden de uitnodigingen verzonden worden. Uiteraard gingen er veel meer uitnodigingen de deur uit dan er plaats was. Er werd rekening gehouden met afzeggingen en die kwamen er ook. Voor de bijeenkomst van januari 1957 bijvoorbeeld werden in totaal 215 gasten uitgenodigd en daarvan kwamen er uiteindelijk 97 ook daadwerkelijk naar Apeldoorn. Of bij andere conferenties eveneens ongeveer de helft van de genodigden kwam opdagen, kan niet precies worden nagegaan. Ook onder de gehoopte inleiders was het aantal afmeldingen groot, met als meest betreurde: Krishnamurti.

Tot de bekende Nederlanders die wel gevraagd waren maar niet naar Apeldoorn kwamen – noch als spreker, noch als toehoorder – behoorden theoloog Willem Banning, schrijver Jan de Hartog, de dichters Ed Hoornik, Adriaan Roland Holst en Ida Gerhardt, de historici P.J. Bouman, Pieter Geyl en Jan Romein, journalist Johan Winkler, de burgemeesters Arnold Jan d'Ailly van Amsterdam en Coen de Ranitz van Utrecht, ondernemer Paul Rijkens en sociologe Hilda Verwey-Jonker.¹

Hoewel ze een vooraanstaand PvdA-lid was, was het niet verwonderlijk dat de naam van Hilda Verwey-Jonker circuleerde op de gastenlijsten voor de Oude Loo-conferenties. Niet alleen kende ze Wilhelmina en Juliana persoonlijk, ook was het geloof voor haar van wezenlijk belang. Haar religieuze zoektocht bracht haar tot de Remonstrantse Broederschap, waar ze in 1954 lid van werd. Het was 'een kleine, ondogmatische geloofsgemeenschap zonder vastomlijnde leerstellingen' en met 'een lichte structuur en weinig hiërarchie; remonstranten leggen sterk de nadruk op een persoonlijke beleving van het geloof. Verdraagzaamheid is een cruciale waarde en theologische en politieke scherpslijperij is remonstranten vreemd.'² Hoewel deze denkbeelden en uitgangspunten goed aansloten bij de opvattingen van het Oude Loo, kwam Hilda Verwey-Jonker nooit naar Apeldoorn.

Onderwijsvernieuwer Kees Boeke en zijn echtgenote Betty Cadbury gingen evenmin in op de uitnodiging om het Oude Loo te bezoeken. En dat terwijl zij onder meer Juliana en Frans en Erna Mijnsen persoonlijk goed kenden en hun ideeën min of meer deelden. Hun wegblijven lijkt niet zozeer ingegeven door botsende religieuze opvattingen, als wel door persoonlijke ergernissen.

In de zomer van 1951, dus kort voordat de conferenties begonnen, had Juliana haar drie oudste dochters weggehaald van *De Werkplaats*, de school van Kees Boeke in Bilthoven. De geplande komst van prinses Marijke ging evenmin door – hoewel daar op *De Werkplaats* al de nodige voorzieningen voor waren getroffen.³ Ook Erna en Frans Mijnsen haalden hun kinderen daar weg. Vooral het vertrek van de prinsessen Beatrix, Irene en Margriet – hun komst had de school in 1945 in één klap beroemd gemaakt – ontfriede Boeke zeer. Het lijkt dan ook niet heel gewaagd te veronderstellen dat gekwetstheid de reden was voor Kees en Betty Boeke om het Oude Loo te mijden. Daarnaast konden ook praktische redenen hebben meegespeeld: in de jaren vijftig was Kees Boeke veel in het buitenland, soms met en soms zonder zijn vrouw.

Toch zou het echtpaar Boeke wel gepast hebben op het Oude Loo. De geheelonthouder en vegetariër Kees Boeke was immers een ‘geëngageerde christen-pacifist’⁴ en zijn Britse echtgenote kwam uit een familie van quakers. Bij de quakers had Boeke geleerd zijn ‘eigen’ contact met God te zoeken en zich gerealiseerd dat rationaliteit daarbij een obstakel kon zijn.⁵

In veel opzichten leek Kees Boeke op Wim Kaiser. Ze waren allebei op het starre af principieel, gedreven, overtuigd van het eigen gelijk en ze konden niet goed overweg met andersdenkenden.⁶ Ze hadden allebei sterke bekeringsdrang en overtuigingskracht; ze wilden allebei een nieuwe, betere wereld creëren, de een via onderwijs (Boeke), de ander via het herstellen van het contact met de Allerhoogste (Kaiser). Ook kozen ze allebei voor een leven in armoede, los van materieel bezit. Hun ‘ideologie van de daad’⁷ leidde ertoe dat ze allebei geld, huis en/of baan opgaven om met hun gezin in uitermate sobere omstandigheden min of meer letterlijk in een hutje op de hei te leven. Bovendien waren ze wars van sektevorming.⁸

Maar voor alles zochten Boeke en Kaiser hun heil bij een individueel contact met God. Zo schreef Boeke in 1934 in zijn boek *Kindergemeenschap*: ‘Ik heb de vaste overtuiging gekregen dat als wij maar eerlijk en met volle ernst ieder van ons onze eigen God gehoorzamen en doen wat wij geloven dat goed is en het hoogste is dat wij kennen, wij eenmaal allen één zullen zijn in de hoogste betekenis van het woord.’⁹ Eerder al, aan het einde van de Eerste Wereldoorlog, had hij geschreven dat de toekomst donker zou zijn als de mens niet terugkeerde ‘naar Hem’.¹⁰ Hijzelf was vol overgave: ‘Ik sta onder bevel van mijn Heer. Ik moet doen wat Hij mij opdraagt’.¹¹

Uiteindelijk zou Kees Boeke, die wat aimabeler maar ook wat opportunistischer was dan Wim Kaiser, God en de Bijbel loslaten,¹² maar zover was het begin jaren vijftig nog niet. Boeke geloofde toen nog heilig dat *De Werkplaats* een bijdrage kon leveren aan een nieuwe, christelijke wereldorde; dat een nieuw tijdperk op het punt van aanbreken stond – een tijdperk waarin vrede de dienst zou uitmaken; waarin mensen zich niet langer zouden laten verdelen door religie of politiek; waarin niet de kerk maar de mensen zelf bepaalden wat zij geloofden.¹³ Dat was een boodschap waarmee Boeke op het Oude Loo niet had misstaan.

Praktische bezwaren

Maar Boeke kwam dus niet. Ook prof. Max Kohnstamm uit Ermelo, het echtpaar Van Maasdijk en de diplomaat J.H. van Roijen meldden zich af. Prof. S.F.H.J. Berkelbach van der Sprenkel liet via zijn zoon weten dat hij 'geen gehoor zal kunnen geven aan bovenbedoelde uitnodiging'. Later zou hij nog zelf een kort briefje van verhindering sturen. Ook luchtvaartpionier Albert Plesman was uitgenodigd, maar verscheen evenmin. Hetzelfde gold voor Wilhelmina's secretaris Thijs Booy en kinderarts Letty M. Doyer uit Bussum.¹⁴

Meestal ontbrak een reden van verhindering, maar niet altijd. Vooral praktische bezwaren werden aangevoerd: 'verblijf in het buitenland', 'vakantieplannen' of 'aangegane verplichtingen'. Van de beoogde buitenlandse sprekers bleek Carl Jung te oud,¹⁵ was Albert Schweitzer te druk bezet,¹⁶ kon Radhakrishnan niet vanwege zijn diplomatieke status, had Arnold Toynbee bij nader inzien toch geen tijd omdat hij met een nieuw boek bezig was en liet Aldous Huxley weten: 'Thank you for your letter and kind invitation, which is impossible for me to accept, as I do not expect to be in Europe this autumn or next spring.'¹⁷

Soms vielen de conferenties samen met soortgelijke bijeenkomsten in binnen- of buitenland. In juli 1952 vond bijvoorbeeld in Oxford een World Conference of Friends plaats. Daardoor kon een aantal quakers niet naar het Oude Loo komen. Bovendien vond er in Engeland in dezelfde week ook nog een antroposofische bijeenkomst plaats, terwijl in Duitsland een wetenschappelijk congres eveneens potentiële gasten verhinderde om naar Apeldoorn af te reizen. In 1953 viel de conferentie van mei vrijwel samen met festiviteiten rond de kroning van koningin Elizabeth II en dat was voor veel Britse genodigden reden af te zien van een reis naar Apeldoorn.¹⁸

Veel van de buitenlandse genodigden zegden sowieso af – tot verdriet van Kaiser, 'want wij hebben graag relatief veel buitenlanders'.¹⁹ Bovendien bracht 'gerade die Teilname der Ausländer [...] den essentiell-universellen Charakter der Tagung nach vorn'.²⁰ Sommige inleiders maakten het de voorbereiders erg lastig door pas in een erg laat stadium af te zeggen, zoals prof. dr. André Varagnac, die doceerde aan de Sorbonne in Parijs. Hij zou op 31 januari 1954 een inleiding houden met als titel *On the effects of industrialism on religious feeling among the masses of mankind*, maar dat ging dus niet door. In zijn plaats hield prof. dr. Van Brakell Buys de slotlezing.

Max Picard uit Neggio (bij Lugano) kwam ondanks een toezegging uiteindelijk niet naar Apeldoorn voor de Oude Loo-conferentie van mei 1956. De Zwitserse filosoof, die in zijn werk veelvuldig wees op het belang van stilte, had in maart laten weten te zullen spreken over de basisprincipes van de taal onder de titel *Der Mensch und das Wort*.²¹ Kaiser vond dat geen goed plan. Er volgde een uitgebreide correspondentie over de inhoud van de voordracht. Op verzoek van Kaiser wijzigde Picard eerst zijn voordracht in *Einbruch in die Kindesseele*, om daar later op terug te komen en de oorspronkelijke titel weer naar voren te schuiven.²²

Daarnaast wekte Picard nogal wat irritatie door met een uitgebreid eisenpakket te komen. Hij behoefde weliswaar geen honorarium voor zijn lezing (dat was ook niet gebruikelijk), maar wenste wel dat alle verdere onkosten (trein, hotel en diners) vooraf zouden worden vergoed. Bovendien eiste hij in Paleis Het Loo een absoluut stille kamer, omdat hij altijd vroeg naar bed ging. Daarom wilde hij zijn voordracht alleen 'Vormittags' houden. Ook voor zijn verblijf in Utrecht en Amsterdam wenste hij advies over een goed en rustig hotel. Picard kreeg de rustigste kamer van Paleis Het Loo toegezegd en werd gewezen op Hotel Pays Bas in Utrecht. De Zwitser reageerde daarop met de vraag waarom er geen hotel in Amsterdam was aangeraden. De toon die Picard aansloeg beviel Kaiser allerm minst en met potlood schreef hij 'onsympathiek' op een van de brieven.

Maar alle toezeggingen en discussies bleken tevergeefs. Picard liet uiteindelijk weten niet te komen. 'Ich fühle mich gar nicht wohl und kann die Reise nicht machen.'²³ Hij zegde toe het reeds ontvangen geld terug te storten en hoopte in het najaar de conferentie te kunnen toespreken. Picard zou echter niet meer worden uitgenodigd en Kaiser hield op de conferentie van mei 1956 in diens plaats een inleiding.

In een paar gevallen was de komst naar het Oude Loo simpelweg onmogelijk. Dr. Murdo MacDonald Bayne uit Londen werd op 22 april 1955 door Kaiser aangeschreven. Hij zou niet komen, maar had een legitieme reden: hij was overleden.²⁴ Dat gold overigens voor meerdere genodigden, zoals de Russische esotericus P.D. Ouspensky.

Principiële bezwaren

Naast praktische bezwaren, waren er ook principiële redenen om niet naar Apeldoorn te komen. Niet iedereen kon zich vinden in de grondgedachte van de conferenties. Met name dominees en andere kerkelijke gezagsdragers hadden moeite met de uitnodiging, waarin kerk en Bijbel niet werden genoemd. Zo liet dr. Martin Niemöller expliciet weten dat dit de reden was dat hij niet naar het Oude Loo zou komen.²⁵ Uit de eerder vermelde briefwisseling tussen Bep Pierson en Filip Kohnstamm bleek hetzelfde.²⁶

Een kennis van Van Dijk kon zich evenmin vinden in de bewoordingen van de uitnodiging. Hij maakte eruit op 'dat bij de besprekingen van een zeker dogmatisch principe moet worden uitgegaan, hetgeen ik – zoals ik meen het te moeten opvatten – niet kan onderschrijven'.²⁷ Een ander liet weten weliswaar akkoord te gaan met de doelstellingen van de conferenties, maar niet met 'de wijze waarop U deze denkt te bereiken'. Volgens hem was het zo dat de mens 'de Vrede alleen kan bevorderen door eenvoudige gehoorzaamheid aan het gebod zijn *naaste* lief te hebben'. Bovendien zag hij niets in groepsbijeenkomsten. Hij koos liever voor de eenzaamheid om tot inzicht te komen. 'Ik geloof dat vrede op geen andere manier groeien kan dan in de mens persoonlijk, langzaam en van binnen uit.'²⁸

Weer een ander was van mening dat het christendom niet leidend mocht

zijn, omdat ook andere religies nodig waren om tot wereldvrede te komen.²⁹ Volgens Kaiser was er hier echter sprake van een 'ernstig misverstand'. Het ging immers niet zozeer om christelijke superioriteit, maar om hyperindividualiteit. Volgens hem waren katholicisme en protestantisme 'immers op z'n best Paulinisme' en dus verkrampd in vormgeving.³⁰

Een ander soort discussie werd gevoerd door de vrijmetselaars. Het I.O.O.F. (Independent Order of Odd Fellows) / Groot-Loge voor het Koninkrijk der Nederlanden dankte voor de uitnodiging, maar liet weten dat er geen gebruik van zou worden gemaakt omdat 'dit niet op onze weg ligt'.³¹ Tussen vrijmetselaars onderling werd gediscussieerd over de vraag of de Oude Loo-conferenties verenigbaar waren met de doelstellingen van de Loge. Nadat A. Prins van Wijngaarden uit Hattem in het blad van de afdeling Hilversum/Vlaardingens uitbreid en lovend verslag had gedaan van de Oude Loo-conferentie van augustus 1953,³² werd hij in het volgende nummer van replek gediend door een andere vrijmetselaar. Die stelde dat de grondgedachte van het Oude Loo, dat God onoverwinnelijk is, voor humanisten niet alleen onaanvaardbaar was, maar hen ook buitensloot.³³ Overigens kwamen naast Prins van Wijngaarden nog andere vrijmetselaars naar de conferentie, zoals de Groningse journalist Bonno Wildeman, die een van de vaste gasten zou worden.

Omdat de uitnodigingen via Greet Hofmans 'van omhoog' waren gesanctioneerd, meende Kaiser dat die eigenlijk niet geweigerd konden worden! Toen een van de gasten liet weten te twijfelen of ze wel of niet zou komen, reageerde Kaiser boos. Het Oude Loo was in zijn optiek geen vrijblijvend uitstapje.³⁴ Mensen die twijfelden en afzegden, begrepen het belang van de bijeenkomsten niet – en diskwalificeerden daarmee zichzelf.³⁵ Mensen die afzegden omdat ze verhinderd waren, bedoelden daarmee volgens Kaiser in feite dat de conferentie in hun ogen niet belangrijk genoeg was om er tijd voor vrij te maken.

Toen professor Banning liet weten op vrijdag en zaterdag eigenlijk altijd verhinderd te zijn vanwege zijn werk en dus op de conferenties geen inleiding te kunnen houden, was Kaiser verontwaardigd. Hij vond de reden voor de weigering onzin en tegelijkertijd aanmatigend, alsof degenen die wel kwamen ook niet iets anders te doen hadden.³⁶

De grote afwezige: Jiddu Krishnamurti

De vele afzeggingen werden met leedwezen ontvangen, vooral als het vrienden of bekenden betrof. Maar van alle genodigden die niet naar Apeldoorn kwamen, werd er geen zo betreurd als Jiddu Krishnamurti. Dat Krishnamurti bovenaan de verlanglijst van de voorbereiders stond, lag voor de hand. Hij was een van de meest gelezen en meest charismatische mystici van zijn tijd. De voormalige 'geestelijk wereldleider' was in spirituele kringen zeer geliefd. Ook de voorbereiders en andere betrokkenen bij de Oude Loo-conferenties waren 'into' Krishnamurti. Bij Kaiser, Pierson en Mijnsen stond werk van hem in de boekenkast. En Greet Hofmans had Krishnamurti horen spreken op de Sterkampen in Ommen.³⁷

Krishnamurti werd dan ook als een van de eersten uitgenodigd voor het Oude Loo. Kort na de vergadering op de Kleine Vuursche waarop tot de conferenties besloten was, verzocht Kaiser hem per brief in Apeldoorn te komen spreken.³⁸ Er bleek echter sprake van een foute timing. Krishnamurti liet vanuit Californië weten in retraite te zijn en voorlopig dan ook niet te kunnen reageren op de vraag van 'dear friend' Kaiser.³⁹ Dat was een tegenvaller, maar het was ook niet meteen een definitieve afwijzing.

Sterkampen

De in 1895 in India geboren Krishnamurti was op jonge leeftijd door de theosofen Annie Besant en Charles Webster Leadbeater ontdekt als 'nieuwe wereldleraar' – de derde na Krishna en Jezus. In Groot-Brittannië werd hij door de Theosophical Society op zijn toekomstige taak voorbereid. Rondom hem werd met hetzelfde doel de *Order of the Star in the East* opgezet. In 1922 verhuisde hij naar Ojai Valley in Californië, waar hem een landgoed ter beschikking werd gesteld. Krishnamurti zou die plek zijn hele verdere leven als uitvalsbasis gebruiken.

Dankzij Philip baron van Pallandt kreeg Krishnamurti een bijzondere band met Nederland. Van Pallandt had de 'wereldleraar' in Londen gezien en was zodanig onder de indruk geraakt dat hij besloot zijn landgoed in Ommen met de daarop staande villa ter beschikking te stellen aan de *Orde van de Ster van het Oosten*, zoals de Nederlandse naam luidde. Vanaf 1924 zouden in die Overijsselse plaats, waar in de villa het hoofdkwartier van de Orde werd gevestigd, de zogeheten Sterkampen plaatsvinden.

Organisator van de jaarlijkse bijeenkomsten was de zeeofficier, 'oud-Indischgast' en theosoof Arjen Folkersma.⁴⁰ Er kwamen ieder jaar een paar duizend mensen naar de Bestherberg in Ommen, aanvankelijk vooral theosofen. Ze konden lezingen bijwonen, er werden toneelstukken opgevoerd van onder meer P.C. Boutens, er waren muziekkuitvoeringen en iedere avond na de vegetarische maaltijd hield Krishnamurti, na eerst het kampvuur te hebben ontstoken, in het openluchttheater een rede.

In 1927 verklaarde Annie Besant dat de wereldleraar daadwerkelijk was gekomen, in de gedaante van Krishnamurti dus, en dat de naam van de Orde werd veranderd door de toevoeging 'in het Oosten' te schrappen.⁴¹ Krishnamurti was daar echter niet gelukkig mee en in 1929 zette hij een opmerkelijke stap door de *Orde van de Ster* te ontbinden en te breken met de Theosofische Vereniging. Op 3 augustus van dat jaar maakte hij dat in Ommen wereldkundig in een ophefmakende rede onder het motto: 'Truth is a pathless land'.⁴² Krishnamurti gaf het landgoed in Ommen aan Van Pallandt terug, die de villa vervolgens verhuurde aan quakers, die er hun nog altijd bestaande internationale school Eerde in zouden vestigen.⁴³ Dat betekende overigens niet dat er een einde kwam aan de Sterkampen. Die gingen gewoon door, maar werden breder van opzet en er kwamen naast theosofen ook meer mensen met andere denkbeelden. En Krishnamurti bleef gewoon komen en de aanwezigen, onder

wie dus Greet Hofmans, toespreken. Na 1938 werden de Sterkampen wegens de oorlogsdreiging stopgezet.

Krishnamurti trok zich terug in Ojai. Van daaruit reisde hij vanaf 1944 de wereld rond om de boodschap uit te dragen dat de mens zich moet bevrijden van alle ketenen die hem gevangen houden.⁴⁴ Omdat hij zich niet meer wilde binden aan wat voor organisatie dan ook, gaf hij alleen maar lezingen die speciaal voor hem waren georganiseerd. Overigens vroeg hij geen geld voor zijn vaak massaal bezochte optredens. Hij leefde vooral van wat sympathisanten hem toestopten en van de opbrengst van zijn boeken.⁴⁵

De weg naar een vrede

Met de Theosofische Vereniging wilde Krishnamurti na 1929 niets meer te maken hebben. Weliswaar deelde hij met de theosofen het ideaal van een nieuwe mens en een nieuwe tijd, maar over de weg daarheen verschilden de opvattingen radicaal. De theosofen meenden dat de nieuwe samenleving bereikt kon worden door het onderzoeken van bestaande ideeën, terwijl Krishnamurti vond dat die moesten worden losgelaten. De Theosofische Vereniging trapte volgens hem in dezelfde val als alle andere georganiseerde religies, sekten en spirituele leiders die voorschreven wat anderen moesten geloven, hoe anderen moesten handelen, enzovoort. Hij vond dat ieder mens individueel zijn eigen weg moest gaan en zelf moest zoeken naar de Waarheid, de Geliefde of God of hoe het dan ook genoemd werd.

Volwaardig mens zijn. Absoluut en onvoorwaardelijk vrij zijn. Daar ging het Krishnamurti in essentie om. Dat kon niet door ideologieën, filosofieën, kerken, sekten, goeroes of leermeesters worden bereikt. Die verhinderden dat de mens inzicht verwierf. Uiterlijke instituties stonden een radicale innerlijke verandering in de weg. En die radicale innerlijke verandering was nodig om tot een betere wereld te komen.

Krishnamurti wilde dan ook geen beweging stichten en verfoeide slaafse navolging. 'Een volgeling is als een blad, dat wordt voortgejaagd door de wind. Als de wind gaat liggen, valt het op de grond.' Als iemand zich volgeling van Krishnamurti noemde, had hij of zij de essentie van diens boodschap niet begrepen. Hij verzette zich tegen iedere vorm van propaganda, van het alleen doorvertellen van zijn ideeën.⁴⁶ 'Als je deze leer wilt verspreiden, leef er naar, en door je eigen leven verspreidt je het.'⁴⁷

Compromisloos individueel zoeken, zonder religies, regels of rituelen, betekende voor Krishnamurti ook het overstijgen van alle grenzen om zo te komen tot een 'tijdloos inzicht'.⁴⁸ 'Iedereen behoort een individu te zijn, gezond en evenwichtig, dat niet behoort tot een specifiek land of ras of een bepaalde ideologie aanhangt. Misschien zal er dan vrede en geestelijke evenwichtigheid in de wereld komen.'⁴⁹ Het moet Kaiser en de zijnen als muziek in de oren hebben geklonken. Dat is waar ook zij voor stonden. Dat was ook in hun ogen de route naar een betere wereld, naar vrede.

Overigens ging Krishnamurti verder dan de Oude Loo'ers, die zich toch

vooral op Christus oriënteerden. Wat de meesten wel aangesproken zal hebben, was dat Krishnamurti geen heil verwachtte van ideologieën, politiek, wetenschap of economie voor het oplossen van de wereldcrisis. 'Je kunt niet meer denken als een christen, boeddhist, hindoe of als moslim. We staan voor een enorme crisis die de politici nooit kunnen oplossen omdat ze zijn geprogrammeerd om op een bepaalde manier te denken. Noch kunnen wetenschappers het probleem begrijpen of oplossen, noch de zakenwereld, de wereld van het geld. Het keerpunt, het besluit, de uitdaging, ligt niet in politiek, in religie of in de wetenschap. Het ligt in ons bewustzijn.'⁵⁰

Correspondentie met Kaiser

In het voorjaar van 1952 was Krishnamurti in Londen voor een reeks van zes 'public talks'. Greet Hofmans, Erna Mijnsen, Wim Kaiser en Rita van Heeckeren reisden er speciaal voor naar de Britse hoofdstad. Kaiser en vermoedelijk ook Erna en Rita zagen daar Krishnamurti voor het eerst in levenden lijve. Ze hadden op 23 april zelfs een korte ontmoeting met hem. Vervolgens ontving hij een door 'cooperator' Kaiser vertaalde brief van Hofmans, waaruit blijkt dat er al voorwerk was verricht. Via via was Krishnamurti op de hoogte gebracht van het feit dat koningin Juliana hem zou willen ontmoeten 'in besloten gezelschap van enkele vertrouwde vrienden. Het is Haar wens, dat ik U deze vraag stel'. Aldus Greet Hofmans in de Nederlandse conceptversie van de brief.⁵¹

Een dag later al had Krishnamurti een kort antwoord klaar. Hij liet weten graag kennis te maken met 'The Lady about whom you have written to me', maar dat hij voorlopig niet zou kunnen komen. Wel waardeerde hij haar belangstelling.⁵² Kaiser schreef later die maand aan Folkersma dat het in Londen 'waardevolle dagen' waren geweest.⁵³

De Londense trip versterkte de wens Krishnamurti op het Oude Loo te ontvangen. En dus kreeg hij opnieuw een uitnodiging en wel voor de conferentie van augustus 1953. Daarbij werd opnieuw Juliana in de strijd geworpen.⁵⁴ Ook liet Kaiser weten dat Martin Buber was gevraagd. De ontgoocheling zal groot zijn geweest toen op 16 juni 1953 vanuit Californië met een wel heel kort briefje de uitnodiging werd afgeslagen. 'As I do not speak under the auspices of any organization, however non-sectarian it may be, I hope you will understand that it is not possible for me to come.'⁵⁵

Kaiser zou Kaiser niet zijn als hij het daarbij had gelaten. Hij liet in een reactie aan Krishnamurti weten teleurgesteld te zijn en vermoedde dat de uitnodiging niet goed begrepen was. Er was immers geen sprake van wat voor 'auspices' dan ook. Het ging juist om een vrije gedachtewisseling. Was Jezus zelf niet, aldus Kaiser, van plek naar plek getrokken om als vrije geest het woord te voeren daar waarheen hij gezonden werd? Bovendien werd Krishnamurti er fijntjes op gewezen dat diens antwoord volledig voorbij ging aan de

personal wish of the Lady, who in expressing her "prominence" these years, has shown to this world that she does not shun to run the risk ine-

vitably connected to speaking words of Life, Love and Truth to a humanity hopelessly entangled in their own tactics and strategy. Both in Holland and in several foreign countries, including the United States, she has bravely said what she knew to be helpful and true, though perhaps not welcome or readily accepted. Surely, people who speak thus, do not speak under the auspices of surroundings, but under the auspices of The Beloved, isn't it?

Ter afronding riep Kaiser Krishnamurti op zowel de wens van Juliana, die hij nergens bij naam noemde, als zijn eigen 'epistle' serieus te nemen.⁵⁶

Pas een maand later liet Krishnamurti vanuit Ojai, Californië, van zich horen. Hij excuseerde zich voor zijn late reactie; hij had het nogal druk gehad. Dat hij had laten weten niet 'under the auspices of any society' te willen spreken, betekende niet dat hij Kaiser en zijn 'friends' als een organisatie beschouwde en het speet hem als die indruk gewekt was. Hij gaf er simpelweg de voorkeur aan zijn lezingen zelf te organiseren met de hulp van enkele vrienden. 'I find this to be the best and least complicated procedure, which I am sure you will understand.' En als 'the Lady to whom you refer' in de toekomst een ontmoeting wenste, dan kon zij dat het beste via haar particulier secretaris regelen.⁵⁷

Kaiser gaf echter niet op. Op 31 juli 1953 schreef hij Krishnamurti opnieuw en vroeg nogmaals of hij wel echt begrepen had wat er op het Oude Loo gaande was. 'How is it that you have not grasped or recognized the unique character of the Work going on in Holland?' Hij verwees nog maar eens naar de toespraken van koningin Juliana in de Verenigde Staten en ook naar gesprekken die Folkersma en Hofmans in april 1952 in Londen met hem hadden gevoerd. Want 'no man on earth fulfilling a spiritual task can afford to isolate himself exactly from the very core of manifestation of divine intervention in the blind development of human strivings'. Kaiser hoopte dat Krishnamurti dankzij 'the Beloved' alsnog het licht zou zien en dat hij toch nog eens naar het Oude Loo zou komen. Hij liet ten slotte weten de brief van Krishnamurti ter hand te zullen stellen aan de 'Lady', maar hij vroeg zich af of zij nog een keer om een ontmoeting zou vragen zoals ze eerder al via Hofmans had gedaan.⁵⁸

Nog dezelfde dag werd Juliana door Kaiser van de afwijzende reactie op de hoogte gebracht. 'Eindelijk is er toch een antwoord van Krishnamurti gekomen, erg slap en lusteloos. [...] Het doet mij niet prettig aan, dat hij als het ware aanstuurt op een herhaalde wens. Want het is nog steeds aan hem om zich uit te spreken. Uit alles met elkaar spreekt onmiskenbaar vrees en ònvrijheid van uiting en handeling. Wat zou het hem goed doen uit deze zelfgekweekte eenzaamheid te worden bevrijd. Ik hoop van harte dat de kous hiermee niet af is, en ik heb het gevoel, dat hij hoe dan ook toch "bereikt" is.'⁵⁹

Hoewel Krishnamurti niets meer van zich liet horen, moet de hoop bij de voorbereiders toch weer zijn opgeflakkerd toen bekend werd dat hij van 17

tot 26 mei 1955 in Amsterdam vijf openbare toespraken zou houden. Het was de eerste keer sinds 1938 dat Krishnamurti in Nederland zou optreden. Toch was het blijkbaar Kaisers eer te na hem nogmaals een uitnodiging te sturen. Bovendien had hij de 'latere Krishnamurti' een paar maanden eerder 'verhard' en 'verstard' genoemd.⁶⁰

Desondanks wilde Kaiser wel een van de voordrachten in Amsterdam bijwonen. Hij diende daartoe een verzoek in bij Folkersma, de organisator van de lezingen en een van de gasten op de eerste Oude Loo-conferentie. Kaiser legde in zijn schrijven nog eens uit dat hij Krishnamurti graag op het Oude Loo te gast had gehad en dat hij nog steeds bedroefd was over diens weigering. Hij vermoedde dat de conferenties bij Krishnamurti – zoals ook andere sprekers was overkomen – in een kwaad daglicht waren gesteld en dat hij daarom niet op de uitnodiging was ingegaan: 'Zeer zeker was er weer ijverig verdachtmaking gepleegd [...] en die wordt al te grif geloofd.'⁶¹

Folkersma regelde uiteindelijk twee kaarten voor de lezing van 17 mei in Bellevue. Kaiser schonk die kaarten echter aan kennissen. Hij koos ervoor samen met Hofmans naar de voordracht op 23 mei te gaan. Wat Kaiser daar hoorde, stemde hem niet gelukkig. Hij vond het 'ontstellend *dor*'.⁶² Desondanks bleef hij sympathie voor Krishnamurti koesteren en raadde anderen aan zeker naar een van de Amsterdamse lezingen te gaan, want 'een keer horen, is een krachtige stimulans voor het eigen innerlijk'.⁶³

Krishnamurti zou op het Oude Loo alleen maar worden geciteerd,⁶⁴ in hoogst eigen persoon verschijnen zou hij in Apeldoorn nooit. Tot verdriet van de voorbereiders, van wie Kaiser niet leek te begrijpen dat Krishnamurti zelf de regie wilde houden over zijn voordrachten en alleen wenste te spreken op speciaal voor hem georganiseerde bijeenkomsten – en zeker niet op bestaande bijeenkomsten, waarop bovendien meerdere sprekers het woord zouden voeren; hoe uniek en ongeorganiseerd die bijeenkomsten in de ogen van Kaiser en de zijnen ook mochten zijn.